

Inleiding Peter Hendriks over Karl Barth, 14 april 2019

1. Vijftig jaar geleden overleed Karl Barth in zijn geboortestad Basel in Zwitserland, 83 jaar oud. Een protestantse theoloog, die de kerk op scherp zette in de periode van de wereldoorlogen. Zelf hoorde ik over hem tijdens mijn eerste colleges theologie aan de Universiteit van Utrecht, in 1975. Niet als speciaal thema. We hoorden over Barth door alle colleges heen. “De grote kerkvader van de twintigste eeuw” werd hij genoemd, in één adem met namen als Anselmus en Augustinus. Ook in de RK kerk kreeg hij grote waardering, werd zelfs de echte reformator genoemd. Hans Küng promoveerde op hem, hoorden we vorige keer. Nog steeds verschijnen er boeken over hem, zoals van Karel Blei (uitgeverij Kok 2018).

Geloven had voor hem te maken met de actualiteit van alle dag. Zijn boeken en brieven werden overal in de wereld gelezen. Alle regeringsleiders en kerkvorsten wisten wie Barth was.

Hij werd in 1935 als hoogleraar uit Duitsland verbannen, maar kreeg later ook in Zwitserland het zwijgen opgelegd. Tegen iemand als Hitler kon je niet neutraal zijn, was zijn mening. Zijn Barmer Thesen staan in onze kerkorde vermeld als actuele belijdenis.

Voor mij is deze inleiding een soort evaluatie: in hoeverre herken ik, achteraf, invloed van Karl Barth in mijn werk als predikant?

2. Waar ging het Karl Barth om in zijn theologie? In een interview, kort voor zijn overlijden, zei hij het zelf zo: De God die in Jezus gesproken heeft, is geen dode God. Het is de God die ook vandaag spreekt en die we constant kunnen horen en zien. Maar let op! Hierin maken we ook fouten, opnieuw en opnieuw, wanneer we denken: hier heb ik hem! Je blijft als theoloog altijd op zoek naar: waar laat God zich kennen. God is zo totaal anders dan mensen en Gods werkelijkheid zo totaal anders dan de werkelijkheid van mensen. Barth denkt daarin dialectisch, vanuit twee verschillende werelden. Als theoloog kun je God nooit “pakken”, en al helemaal niet “inpakken”.

3. Hoe laat God zich kennen? Kern van Barths geloof en theologie is dat de twee totaal verschillende werelden van God en mensen bij elkaar komen in Jezus. In de mens Jezus incarneert God, wordt God zelf mens en openbaart God zijn vrije, genadevolle en liefdevolle keuze voor de mens en verzoening met de mens.

Goed om je dat te realiseren: bij Barth wordt de keuze voor verzoening van de Eeuwige, van God, zichtbaar in de menswording, dus zeg maar met wat we vieren met Kerst.

Pasen bevestigt dat nog eens, maakt nog eens zichtbaar hoever God daarin gaat.

In die zin zit Barth in de lijn van wat we zien in de Oosters Orthodoxie.

Barths theologie is allereerst troostend. God kiest ervoor er te zijn met jou en voor jou! “Het gaat niet om een persoonlijke gevoel of om psychologie. Het gaat om

Gods Woord van liefde, voor alle mensen. Je mag op dat Woord van Gods liefde vertrouwen.”

4. Daarmee zet Barth zich af tegen liberale en piëtistische stromingen in de protestante kerken, volgens welke een kleine kiem van het goddelijke in ieder mens aanwezig is en volgens welke de bijbel er is om die kiem tot volwassenheid te brengen.

Door het verstand, de ratio (zo van: wat weten wij zelf al door goed om ons heen te kijken in de wereld en daar over door te denken)

of door het gevoel, de beleving (zo van: wat kunnen wij zelf al ervaren van God in ons diepste binnenste).

Hoe vroom dat ook lijkt, volgens Barth raakt zo uit zicht dat het Gods vrije keuze is die de afstand tussen het menselijke en het goddelijke heeft overbrugd en verzoend.

Des te scherper zet Barth zich af tegen zulke theologische stromingen af, omdat die het goddelijke al willen aflezen uit de natuur/wereld (alles is immers schepping van God) of uit de geschiedenis (God bestuurt alles, dus als het met Duitsland goed gaat, is dat Gods wil). Duitse theologen vonden in aanloop van de eerste wereldoorlog echt dat ze als theologen enthousiast de strijd van hun land moesten ondersteunen. Barth zag het om zich heen gebeuren en was er ontsteld over.

5. Barth bekritiseert ieder die zichzelf iets van goddelijke macht toedicht, zoals hij dat begin jaren dertig de Nazi's ziet doen met hun absolute machtsaanspraken. Die kritiek treft ook de kerkleiding als ze zich aan de Nazi's onderschikken als "Duitse Christenen". Alleen die naam al, voor Barth verbijsterend.
Hij wist een groep kritische Duitse predikanten bij elkaar te krijgen in het stadje Barmen rondom een aantal door hem geformuleerde stellingen, de zogenaamde Barmer Thesen. Daarin schrijft hij: God laat zich alleen kennen door Jezus, in zijn zelfgekozen, vrije, overvloedig genadevolle liefde voor ieder mens. Al ons denken en praten over wat van God is, of goddelijk, kan alleen daarop gebaseerd worden.

Barth maakt zo allerlei moderne vormen van afgodendienst in onze tijd zichtbaar. Zoals economische macht, geld, ondernemingen, "me-(we-)self first", ons eigen kunnen. Opvallend hoe in onze tijd Yuval Noah Harari in zijn Homo Sapiens en Homo Deus dezelfde voorbeelden noemt als "verhaalkaders" waaraan mensen zich willen onderschikken. Barths waarneming blijft actueel.

6. In de verhalen over Jezus zien we overal Gods keuze voor mislukkelingen, losers, armen, vluchtelingen. Het evangelie is een klap in het gezicht voor elke zelfingenomenheid, of die nu liberaal is, nationaal, of piëtistische vroom.
7. Als Jezus dé openbaring van God is, is de kerk dat dus niet. De kerk is er om te verkondigen, in woord en daad. De kerk is geen instituut, maar een gebeuren, overal waar dat verkondigen gebeurt. De doop is antwoord daarop van mensen.
Barth roept de kerk op daarin niet sacramenteel te denken.
Kinderdoop kan de kerk tot openbaringsinstantie maken, dus sacramenteel. Pas op!

Iets dergelijks geldt ook in de politiek. Je moet het niet willen om als christenen samen een theocratische overheid te vormen, als een soort Gods openbaring.

Christenen kunnen zich beter aansluiten bij partijen en daar inbreng hebben, ipv eigen christelijke politieke partijen stichten.

8. Barth vindt het nodig heel de christelijk leer opnieuw te doordenken. In 1939 verschijnt het eerste deel van zijn Kerkelijke Dogmatiek: voor predikanten en de verkondiging in de kerk. In 1967 verschijnt het tiende deel. Aan meer delen kwam hij niet toe.
Uitgangspunt: Gods vrije, genadevolle liefde, zichtbaar geworden in Jezus, zijn incarnatie.

Als Barth over de wereld als schepping van de Eeuwige komt te spreken, heeft hij er geen enkele behoefte aan om in discussie te gaan met natuurwetenschappers. Hoe de wereld precies is ontstaan, interesseert hem als theoloog niet echt, dat laat hij aan de natuurwetenschap.

De verhalen in Genesis 1 en 2 zijn niet historisch, maar laten hetzelfde zien wat wij in Jezus kunnen herkennen: dat de Eeuwige in zijn grootsheid mensen een eigen plaats geeft in zijn schepping. Het is aan de mens om daar op een goede manier mee om te gaan.

Toen de “God is dood theologie” opgang deed was Barths reactie typerend:

“Maak je als kerk niet ongerust, God is niet dood. Maak je als kerk eerder druk over de atoomwapenwedloop en machtsoorlogen zoals in Vietnam en de verantwoordelijkheid die we als schepselen hebben. Praten over zoiets als “God is dood”, is daarmee vergeleken goedkope farizee muggenzifterij.

Bart schreef geen aparte ethiek. Ethische vragen koppelt hij direct aan de geloofsthema's zelf. Geloven, belijden en doen/heiligen horen bij elkaar. Het één voltrekt zich in het ander, op één en hetzelfde moment. Het gaat om integriteit.

9. Barth heeft principiële problemen met de organisatiestructuur van de Kerk als een bisschoppelijk instituut. Datzelfde geldt voor presbyteriaans, ambtelijk. Er moet immers altijd ruimte zijn voor God om zich opnieuw te laten zien en horen, en dat gaat van onder af. Dus lijkt een congregationalistische organisatie van een geloofsgemeenschap het beste.

De Geest van God is vrij zich te openbaren waar en aan wie zij wil. Aan het eind van zijn leven realiseerde Barth zich: eigenlijk zou heel de kerkelijk leer (en ook zijn eigen dogmatiek) nog eens opnieuw doordacht moeten worden vanuit de Geest, de pneumatologie. Eén van zijn leerlingen, Jürgen Moltmann, pakte dat op in zijn boek: kerk in het krachtveld van de Geest.

10. Vraag tenslotte is: wat heb ik zelf van Bart opgepakt.

Ik denk dat je hem overal tegenkomt in mijn preken en boeken.

1. Zijn zicht op de organisatie van de kerk als geloofsgemeenschap: van onder af. Er principieel voor openstaan dat de Geest van God zich overal kan manifesteren.
2. Zijn oproep: laat alles wat je zegt of schrijft gebaseerd zijn op exegese van de Bijbel.
3. Zijn inzet Gods keuze voor verzoening niet allereerst te koppelen aan het kruis, maar aan de opstanding van Jezus, eerder nog, aan de menswording van God, zijn incarnatie. Los van de vraag hoe je dat precies in woorden kunt uitdrukken
4. Zijn waarschuwing: pas als kerk op met de kinderdoop.
5. Zijn terughoudendheid bij christelijke politiek.
6. Zijn theologische inzet bij integriteit. Wat je gelooft staat op gelijke hoogte met wat je doet. In zijn eigen leven heeft hij ervaren hoe weerbarstig dat kan zijn. Onze eigen werkelijkheid staat ver af van hoe de Eeuwige het bedoelt.
7. Zijn openstaan voor de werking van de Geest. Zelf maak ik meer dan Barth ruimte voor mensen met Godservaringen. Alleen al de titel van mijn “Ontmoetingen met God”. Barth had er, in de theologische puinhoop van zijn tijd, terecht geen vertrouwen in daar ruimte voor te maken. Die ruimte hebben mensen volgens mij wel nodig, en Gods Geest ook. Toch stel ik er in de verhalen die mensen mij vertellen, altijd deze, kritische, vraag bij: Biedt dat wat jij hebt beleefd als Godservaring, ruimte en vrijheid in je leven, of biedt het dat niet? Want zo worden de Godservaringen in de Bijbel steeds beschreven. Die terug verwijzing naar de Bijbel is, denk ik, voluit Barthiaans.